

A „VASFÜGGÖNY BESZÉD”: CHURCHILL, AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ KATALIZÁTORA

LÉNÁRT LEVENTE

Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet,
Angol Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
llenart@t-online.hu

Kivonat: Az Európai Unió alapítóinak képzeletbeli panteonjában nem találkozánk Sir Winston Spencer Churchill névvel, a szobra viszont ott áll a strasbourgi Európai Parlament előcsarnokában. Jogosan vethető fel a kérdés, ha nem alapító, mit keres a szobra az Európai Parlament épületében. Jelen tanulmány azt vizsgálja, mi történt a Churchill fultoni beszéde (1946. március 6.) és később a brit parlament alsóházában elmondott beszéde (1950. március 28.) közötti időszakban. Az utóbbi szónoklatban többek közt azt hangsúlyozta, hogy „Britannia és Franciaország úgy szolgálhatja legsikeresebben az európai béke ügyét, ha egyetértve baráti kezét nyújt Németországnak.”¹

Kulcsszavak: Sir Winston Spencer Churchill, Európai Egyesült Államok, Európa Értekezlet, Európa Tanács, vasfüggöny

Pascal Fontaine, a párizsi politológiai intézet professzora szerint az európai integráció mindaddig csupán az elméleti szakemberek és a megrögzött álmódók fejében létezett, amíg az európai államok egyesülésének gondolata politikai koncepcióvá nem kristályosodott, és nem vált a tagállamok kormányainak hosszú távon megvalósítandó tervévé. Az Európai Egyesült Államok létrehozásának igénye tulajdonképpen annak a pacifista vágyalomnak a megfogalmazása volt, hogy a huszadik század első felében oly sokat szenvedett kontinens lakossága a közös múlt, a közös kultúra és a közös gyökerek kohéziójára támaszkodva fellelegezhessen, és egymás értékeinek kölcsönös tiszteletben tartása mellett végre békességben élhessen. A kíméletlen nacionalizmus antagonizmusán felülemelkedve az új Európa víziója végül a második világháború zsarnoki diktatúráival szemben kialakult nemzeti ellenállási mozgalmak hatására válhatott világosan megfogalmazható koncepcióvá² – írja Pascal Fontaine. Fontaine professzor megfogalmazásában a föderalisták elképzeléseit képviselő olasz Altiero Spinelli volt az egyik nagyhatású látnok. A másik a funkcionalista Jean Monnet volt, aki makacs kitartással tető alá hozta a Schuman Tervet, az Európai Szén- és Acélközösségről szóló egyezményt, amely az integrációs törekvések első, kézzel fogható eredményének is tekinthető.

Az Európai Unió születésénél bábáskodó próféták névsora ennél természetesen sokkal gazdagabb. A teljesség igénye nélkül idesorolhatjuk Coudenhove-Kalergi bárót (1894-1972), és Aristide Briand-t (1862-1932), akiket a gondolat felvetéséért tisztelünk, és Jean Monnet-t, valamint Walter Hallstein-t, akik

¹ Gilbert, M. 2000 *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico 890.

²Fontaine, P. 1998. *Europe in 10 Points* published in the European Documentation Series in Luxembourg.

tevőlegesen is kivették részüket az unió megalakításából. Az utóbbiban az Európai Bizottság első elnökét tisztelhetjük.

A hivatalnokok és álmodozók azonban semmire sem jutottak volna a politikusok hathatós támogatása nélkül, ezért a felsorolásból semmiképpen sem maradhatnak ki a közvetlenül a második világháborút követő időszak kiemelkedő állami vezetői, a vallását aktívan gyakorló Alcide de Gasperi, Robert Schuman és Konrad Adenauer, akik olyan mélyen beírták nevüket a katolikus egyház történetébe, hogy a Vatikán 1999-ben megtette a szentté avatásukhoz szükséges első lépéseket. De Gasperi és Adenauer nevéhez ráadásul hazájuk talpra állításának nem lebecsülendő teljesítménye is szorosan kapcsolódik. Nem kevésbé méltó az elismerésre Paul-Henri Spaak sem, aki élete jelentős részét az európai államok fölötti szövetségi struktúra kialakításának szentelte, az ő nevéhez fűződik többek között az 1957-es Római Szerződés létrehozása.

Szembetűnő, hogy a kiemelkedő szerepet játszó próféták között egyetlen brit politikust sem találunk. Winston Churchill olyan, Franciaország és Németország által vezetett, közös Európa kialakításában bízott, amelyhez Nagy-Britannia csak laza szálakkal kötődik. Ettől függetlenül igazán több megbecsülést érdemelne, hiszen ő már 1930-ban felvetette az Európai Egyesült Államok létrehozásának gondolatát.³

A háborút követő időszakban, alig pár hónappal a világegés befejeződése után sikraszállt az „Európai Egyesült Államok” létrehozásáért, hogy a kontinens „olyan szövetségi rendszerben egyesüljön, amelyet a Római Birodalom óta nem látott a világ”. Elképzelései szerint az újonnan megalakuló szövetségi állam az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) tagjaként képviselné tagállamai regionális érdekeit. Meggyőződése volt ugyanis, hogy az ENSZ az egységes Európa részvétele nélkül nem lesz képes megakadályozni egy újabb háború kirobbanását.⁴

Alig pár hónappal a Szövetségesek győzelme és Churchillnek az 1945-ös parlamenti választásokon bekövetkezett bukása után, 1946-ban az ex-miniszterelnök két nagy jelentőségű beszédet is mondott. Alig kilenc hónap telt el a választások elvesztése óta. Bukott miniszterelnök, mégis Harry Trumannak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének társaságában találjuk, amint a Missouri állambeli Fulton városába vonatoznak édes kettesben, hogy a városka főiskolája, a Westminster College díszdoktorává avassa a hivatal nélkül is igen nagy nemzetközi tekintélynek örvendő európai politikust, aki ebből az alkalomból a háborút követő évek egyik legnagyobb horderejű beszédének elmondására készül. Az azóta „Vasfüggöny beszéd” címmel híressé vált szónoklatot mintegy negyven ezren hallották. A beszéd drámai hangvételű bevezető mondata óriási visszhangot keltett az egész világon, és nem kis megdöbbenést váltott ki mind a brit, mind az amerikai hallgatóságban:

„A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országuk lakossága a szovjet szférában

³ *Saturday Evening Post* 15 February, 1930.

⁴ Gilbert, M. 2000 *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico. 728-29.

fekszik, és valamilyen formában alá vannak vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének. Egyedül a halhatatlan dicsőségű Athén dönthet szabadon jövőjéről egy angol, amerikai és francia megfigyelés mellett tartott választáson. Az oroszok által irányított lengyel kormányt felbátorították, hogy jogtalanul nagy területeket foglaljon el Németországból, és most a németek millióit üzik ki tömegesen olyan fájdalmas mértékben, amilyenről nem is álmodtak. A kommunista pártokat, amelyek ezekben a kelet-európai államokban igen kicsik voltak, hatalomra emelték, amely hatalom meghaladja a pártok létszámát, és ezek a pártok most mindenütt arra töreksznek, hogy megszerezzék a totális ellenőrzést. Majdnem minden esetben rendőrkormányok uralkodnak és mostanáig, Csehszlovákiát kivéve, sehol sincs igazi demokrácia.”⁵

A beszéd elhangzását megelőző időszakban az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok saját gazdaságuk rendbehozatalával volt elfoglalva, és úgy tűnt, hogy mindkét ország vezető politikusi rendkívül hálásak a Szovjetunió aktív közreműködéséért, melynek eredményeként a világháborút sikerült gyorsan befejezniük. Churchill „The Sinews of Peace”⁶ című beszéde gyökeresen megváltoztatta az addigi álláspontokat, és a kontinenst a demokratikus nyugat és a kommunista kelet pólusaira osztotta.

Sokan úgy tudják, hogy a „vasfüggöny” kifejezés Churchilltől származik, ez azonban nem felel meg a valóságnak. Az igazság az, hogy a szóösszetétel évtizedekkel korábban is használatban volt már, és maga Churchill is több ízben leírta a Trumannel folytatott levelezése során. Ettől függetlenül a nagy létszámú hallgatóságra, és Churchill személyének fontosságára való tekintettel a kifejezést a szokásosnál lényegesen nagyobb gyakorisággal ismételték, ezáltal a kelet és a nyugat között egyre mélyülő politikai válság a hidegháború szinonimájává vált. Amikor a fentebb idézett híres mondat ajkairól elhangzott, Churchill gyakorlatilag csak megfogalmazta azt az egyébként minden reálisan gondolkodó politikus által osztott, de nem szívesen hangoztatott véleményt, hogy kezdetét vette a huszadik század történelmének új szakasza, a hidegháború korszaka. Miután Churchill frappánsan, egyetlen kifejezésbe sűrítve ragadta meg a politikai helyzet lényegét, többen felhatalmazva érezték magukat, hogy a tömörségében számos interpretációt kínáló szimbólumot a saját politikai ambíciójuk helytálló voltának bizonyítására használják fel. Vizsgáljuk meg tehát, hogy miről beszélt Churchill Fulton Missouriban, és milyen hatással volt a beszéde az európai integrációs folyamatokra.

⁵ Halmosy (szerk.): 2001. Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest, 1985. 66. In: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949)*. Mezei Géza (szerk.) Új Mandátum Kiadó. 117-124 (a fordítás eredeti szövegén nem változtattam. L.L.)

⁶ Szó szerint lehetetlen lefordítani a szokatlan kollokációt. Eredetileg „sinews of war” – hadianyag jelentéssel szerepel a kifejezés a szótárakban. Ha klasszikus példát akarunk hozni, akár a Római Birodalomig is visszamehetnénk, a híres mondásig: „Sic vis pacem, para bellum” („Ha békét akarsz, készülj a háborúra”) – ha nem tudnánk, hogy a latin nyelv nem volt Churchill erőssége. Igaz, nem is latinul idézett.

Először is nem szabad elfelejtenünk, hogy a Nagy Szövetség tető alá hozása elsősorban Churchill érdeme volt. Most azt kellett tapasztalnia, hogy az annyi áldozatot és lemondást követelő munkája romokban hever, a szövetség felbomlóban van, az egykor vállvetve harcoló bajtársak egyre növekvő bizalmatlansággal viseltetnek egymás iránt. Mindezt őt megelőzően senki sem merte ilyen kíméletlen őszinteséggel megfogalmazni. Ekkor is, mint annak idején, amikor a nácizmus veszélyeire próbálta minden különösebb eredmény nélkül felhívni a békeszerető Európa figyelmét, éleslátásával messze kortársai előtt járt. A Kairói Konferenciát követően már 1943-ban megmondta Harold Macmillan⁷-nek, hogy elsősorban azért aggódik a szovjetek túlzott katonai megerősödése miatt, mert úgy érzi, hogy a nyugatnak nemcsak, hogy megfelelő válasza nincs, de legtöbbször fel sem fogják, hogy milyen veszélyeket rejt magában a szovjet militarizmus.⁸

Másodszor, Churchill éles szemmel azonnal átlátta a szovjetek leplezett földrajzi terjeszkedésében rejlő konfliktus lehetőségét. Igen találó megfogalmazásában a következő módon ad hangot aggodalmainak:

„Nem hiszem azt, hogy Oroszország háborút kíván. Ők a háború gyümölcsseit kívánják, és hatalmuknak és tanításaiknak végtelen kiterjesztését... Rendezésre van szükség, és minél tovább halogatjuk, annál nehezebb lesz, és annál nagyobbakká válnak a veszélyek. Abból, amit a háború alatt orosz barátainknál és szövetségeseinknél láttam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy semmi sincs, amit annyira csodálnának, mint az erőt, és semmivel szemben sem táplálnak kevesebb tisztéletet, mint a katonai gyengeséggel szemben. Ezért nem helyes a hatalom egyensúlyának régi elmélete. Nem engedhetjük meg magunknak - ha változtathatunk rajta -, hogy szűk téren mozogjunk, amely kísértést foglal magában az erő kipróbálására.”⁹

Erő és ideológia – Churchill történelmi tapasztalatai alapján világosan látta, hogy az eszme terjesztésének égisze alatt a szovjetek valójában az orosz cárok expanziós törekvéseit igyekeznek megvalósítani. Ezek a szándékok Kelet-Európában 1940-től gyakorlatilag tisztán érzékelhetők voltak. Ezért szólított fel kollektív összefogásra, olyan szövetségi rendszerek kialakítására, amely alól egyetlen állam sem vonhatja ki magát:

„Ezt csak úgy lehet elérni, ha most 1946-ban megegyezésre jutunk minden kérdésben Oroszországgal az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt, és ha ezt az egyetértést a nemzetközi

⁷ Churchill megbízott krónikása és egyik memoár írója

⁸ Gilbert, M.: 2000. *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico, 758.

⁹ Halmosy (szerk.): 2001. *Nemzetközi szerződések 1945-1982*. Budapest, 1985. 66. In: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949)*. Mezei Géza (szerk.), Új Mandátum Kiadó, 117-124. (a fordítás eredeti szövegén nem változtattam. L.L.)

szervezet az angolul beszélő világ és kapcsolt részeinek teljes erejű támogatásával sok békés éven keresztül fenntartja.”¹⁰

Az elemzők zöme általában eddig a pontig szokott eljutni, és ezzel úgy véli, a „vasfüggöny beszéd” érdemi részéről ki is fejtette a véleményét. Nem szabad azonban még legalább két igen jelentős momentumot figyelmen kívül hagynunk:

Az első, és legfontosabb, hogy a szónok eredeti szándéka szerint semmiképpen sem háborút és ellenségeskedést kívánt szítani, hiszen – saját megfogalmazása szerint, erre világosan utal már a beszéd címében is (Sinews of PEACE) – a tartós béke megteremtésének lehetőségeit igyekezett feltárni. Amellett rendelkezett olyan józan belátással, amely mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy egy esetleges nukleáris háborúnak csak vesztesei lehetnek:

„Legnagyobb feladatunk és kötelességünk megvédeni az egyszerű nép otthonait egy újabb háború borzalmaitól és nyomorúságaitól. Ebben mindnyájan megegyezünk... Miért ne oszthatnánk meg egymással szerszámaikat és növelhetnék így egymás munkaerejét. Valóban ezt kell tenniük, máskülönben a templom nem épül fel, vagy ha felépül, összeomlik és mindannyiunkról bebizonyosodik, hogy nem tanultunk, és meg kell kísérelnünk, hogy harmadszor is tanuljunk egy olyan háború iskolájában, amely hasonlíthatatlanul kérlelhetlenebb lesz, mint az, amelyből éppen kikerültünk. A sötétség korszaka, a kőkorszak térhet vissza a tudomány ragyogó szárnyaival, és ami most mérhetetlen anyagi áldást zúdíthatna az emberiségre, esetleg az emberiség teljes pusztulását hozhatja el. Óvakodjunk ettől, azt mondom.”¹¹

Háborús uszítás helyett éppenséggel nagyon is békülékeny hangot ütve meg elismeri, hogy a Szovjetunióknak természetesen megvannak a saját érdekei, és azokat tiszteletben is illik tartani:

„Megértjük, hogy Oroszországnak szüksége van a biztonságra nyugati határait illetően a német agresszió minden megismétlődésével szemben. Szívesen látjuk Oroszországot az őt megillető helyen a világ vezető nemzetei között. Mindenekfelett szívesen látjuk az állandó, gyakori és egyre bővülő kapcsolatot az orosz nép és az Atlanti-óceán mindkét partján élő népünk között.”¹²

1946-ban még csak az Amerikai Egyesült Államok rendelkezett nukleáris fegyverekkel, Churchill azonban látnoki módon tisztában volt a kétpólusú világrend hamarosan bekövetkező kialakulásával. Igaza volt abban is, hogy a béke fenntartása érdekében tanúsított feltétlen engedékenység ugyanúgy eredménytelen, mint az egyoldalú hegemoniára való törekvések. Sztálin halála után azonnali tárgyalásokat

¹⁰ Ibid

¹¹ Ibid

¹² Ibid

sürgetett a szovjet vezetőkkel, de javaslatai rendre elbuktak az akkor már mindkét oldalon megerősödött fegyverkezés-párti politikusok gáncsoskodásán.

A háború – legalábbis az európai háború – elkerülésének lehetőségét a háború romjaiból lassan a felépülés útjára térő európai országok összefogásában látta. Ellenzékbe kerülése után szinte azonnal kampányolni kezdett az Európai Egyesült Államok létrehozása mellett.

Szintén még 1946 tavaszán, a nagy győzelem első éves évfordulója alkalmából Hollandiába tett látogatása során kijelentette, hogy „semmi okát sem látom, hogy az ENSZ felügyelete alatt miért ne jöhetne létre az Európai Egyesült Államok, mind a keleti, mind pedig a nyugati oldalon, ami a Római Birodalom óta nem látott egységbe tömöríthetné a kontinens népeit.”¹³

Időközben időt szakított rá, hogy tanulmányozza az akkorra már meglehetősen gazdag irodalommal rendelkező páneurópai mozgalomról készült írásos beszámolót. Amikor azonban csatlakozásra kérték, azt válaszolta, hogy „nem hiszem, hogy szerencsés volna csatlakoznom egy ilyen nyíltan szovjetellenes szervezethez.”¹⁴

Churchill a saját Európai Egyesült Államok koncepcióját igyekezett népszerűsíteni és elfogadtatni, ezért 1946. szeptember 19-én Zürichben erre sort is kerített. Mondandóját azzal indította, hogy

„Európa tragédiájáról kívánok beszélni Önöknek. Ez a nemes kontinens, amely egészében véve a Föld legszebb és legmagasabb szinten megművelt térségeit öleli fel, s amelyet mérsékelt és kiegyensúlyozott klíma jellemez, a nyugati világ nagy múltú fájának az otthona. A keresztény hit és a keresztény etika kútforrása. Benne gyökerezik mind az ókor, mind a modern idők kultúrájának, képzőművészetének, filozófiájának és tudományának legjáva. Ha Európa egyszer eggyé válna közös örökségének birtoklásában, a területén élő három- vagy négyszázmillió ember olyan jólétet, boldogságot és dicsőséget ismerhetne meg, amelyet nem korlátozna semmiféle mezsgye, semmiféle határ. Ám ugyanebben az Európában alakult ki, először a teuton nemzetek hatására, a félelmetes nacionalista viszályoknak az a sorozata, amelyek, s láthatunk erre példákat a huszadik században és saját életünkben is, zátonyra juttatják a békét és tönkreteszik az egész emberiség kilátásait.”¹⁵

Ezeknek a viszályoknak az újraéledését megakadályozandó javasolja az Európai Egyesült Államok megalakítását. A sikerhez elengedhetetlennek tartja Franciaország és Németország kibékítését:

„Európa újjáéledése elképzelhetetlen egy szellemileg nagy Franciaország és egy szellemileg nagy Németország nélkül.”¹⁶

¹³ Gilbert, M. 2000. *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico, 862.

¹⁴ *Ibid* 872

¹⁵ Halmosy (szerk.): 2001. Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest, 1985. 66. In: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949)*. Mezei Géza (szerk.), Új Mandátum Kiadó, 416-419. (a fordítás eredeti szövegén nem változtattam. L.L.)

¹⁶ *Ibid*

Elképzelése szerint az Európai Egyesült Államok alkotná az ENSZ négy alappilléreinek egyikét, a másik hármat pedig az Egyesült Királyság vezette Brit Nemzetközösség, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió érdekszférája képviselné. A kezdeményezést de Gaulle tábornoktól várta, aki viszont konkrét irányvonal és célok híján nem szívesen vállalta ezt a feladatot, és ragaszkodott hozzá, hogy legalább a kezdeteknél a britek is bábáskodjanak az új Európa születésénél.

A következő évben minden figyelmét az európai ügynek szentelte, nagy lendülettel kampányolt a kontinens újjáépítése, politikai arculatának átstrukturálása és önálló védelmi politikájának kialakítása mellett. Továbbra is támogatta az egységes Európa koncepcióját, és a megvalósításához elengedhetetlennek tartotta az Amerikai Egyesült Államok segítségét, amely számára az akkorra már a megvalósulás felé haladó Truman Doktrína is biztos bázist jelentett.¹⁷

1947 januárjában Churchill elnökölt az újonnan alakult ideiglenes Európa Tanács ülésén. A tanács tagja közt számos brit politikust, tudóst és egyházi vezetőt találunk. Megpróbált tető alá hozni egy pártok fölött álló, de mind a két párt vezető személyiségeit tömörítő csúcsszervezetet, hogy Nagy-Britanniában ezzel is erősítse az egyesült Európa ügyét, erőfeszítései azonban Clement Attlee miniszterelnök ellenkezése miatt kudarcot vallottak.

Churchill lelkesült szónoklataiban a kormányok közötti együttműködés elemei mellett a szupranacionális Európa víziója is feldereng. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy gyűjtő hangú szónoklat ide, azonnali cselekvésre buzdítás oda, Churchill világosan tudtára adta a világnak – jelen esetben De Gaulle Franciaországának – hogy Nagy-Britannia különleges státuszát, amelyet az angolul beszélő népek nagy családjában kivívott magának, semmilyen európai egység érdekében sem hajlandó kockára tenni. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy személy szerint ne kövessen el mindent az ügy minél hatékonyabb előmozdítása érdekében. Először is aktívan kereste, és építgette a hozzá hasonlóan gondolkodó európai csoportosulásokkal a kapcsolatokat. Létrehozta az Egyesült Európa Mozgalmat Nagy-Britanniában, a mozgalom elnökeként tevékenykedett, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy személyes presztízse segítségével munkaspárti támogatást szerezzen a mozgalom számára. Mindezzel Nagy-Britanniát minden korábbi kísérletnél közelebb sikerült vinnie a közös Európa ügyének felkarolásához.

1948. május 7-8-án az Európai Mozgalom Hágai Kongresszusán Churchill Európa egyesítési stratégiája igazi áttörést hozott. Számos beszédet mondott, és a plenáris ülésen tartott nyitóelőadásán már-már receptszerű program keretében vázolta fel Nagy-Britanniának az egyesült Európában betöltendő szerepét hangsúlyozva, hogy „a gazdasági fejlődés és a biztonságpolitika elválaszthatatlan a politikai struktúrától.”¹⁸ Európai Értekezlet összehívását sürgette, és újra felvetette az ENSZ alappilléreinek a megalkotását. Ezúttal három pillérről beszélt, a Szovjetunióról, az Egyesült Államokról és a nyugati féltekéről. Indítványozta az Európa Tanács létrehozását, amelynek munkájában már a Brit Nemzetközösséghez szorosan kötődő Nagy-Britannia is részt venne. Bizakodásának adott hangot, hogy eljön az idő, amikor a

¹⁷ Halmosy (szerk.): 2001. Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest, 1985. 66. In: *Európa kettészakítása és a képviselő nemzetközi rend születése (1945-1949)*. Mezei Géza (szerk.) Új Mandátum Kiadó, 233-34.

¹⁸ Gilbert, M. 2000. *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico. 880.

kontinens polgárai büszkén vallják majd európainak magukat, és ugyanolyan büszkék lesznek európaiságukra, mint saját nemzeti hovatartozásukra. A Hágai Kongresszuson többek közt úgy fogalmazott, hogy a közelgő veszélyek – nyilván a hidegháború elmélyülése miatti valós háborús veszélyekre gondolt – csak úgy kerülhetők el, ha túllépünk a múlt gyűlölködő ellenségeskedésein, ha napirendre térünk a múlt sérelmei fölött, és a közös európai gyökereinket jelentő művészetekre, erkölcsre, filozófiára és toleranciára koncentrálunk.¹⁹ A későbbiekben hasonló gondolatiságot tükröző beszédeket mondott Amszterdamban és Oslóban is.

Következő lépésként az egyesült Európa hivatalos szervezeteinek a létrehozására tett erőfeszítéseket. Úgy gondolta, hogy az Európa Tanács és az Európa Értekezlet kellő fórumot biztosít számára a munkaspárti kormányzás alatt, hogy nézeteit kifejthesse, és támogassa a németek visszatérését az európai népek családjába. A szervezéssel járó feladatok hatására kreativitása teljes egészében visszatért, utoljára a háborús években tapasztalhattunk nála ekkora aktivitást, bár kritikusan meg szokták jegyezni, hogy kérdés, mennyi volt ebben a nagy elszánásban a kiváló szónok retorikája, és mennyi a valós szándék. Tény, hogy nem kis feladatra vállalkozott: egyszerre ápolni szoros kapcsolatokat az Amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Nemzetközösséggel és közben még Európához is közeledni embert próbáló feladat volt, ráadásul a munkaspárti miniszterelnök, Clement Attlee támogatására egyáltalán nem számíthatott, és saját pártján belül sem volt mindenki a nagy európai összeborulás feltétlen híve. 1948 végére a kormányközi együttműködést és a föderalista elképzeléseket támogatók közötti ellentét egyre határozottabban kezdett megmutatkozni.

Churchill jobb híján igyekezett nem szítani az ellentéteket, és lehetőleg került az intézményi struktúra kialakítására tett konkrét javaslatok megfogalmazását. Az 1949 júliusi Európa Értekezleten a kormányközi együttműködést, illetve a föderalista elképzeléseket támogatók vitáját azzal a javaslattal próbálta tompítani, hogy próbálják mind a két elképzelés leghasznosabb elemeit felhasználni a közös cél megvalósítása érdekében. Ekkor már kifejezetten ragaszkodott hozzá, hogy a németek jelen legyenek és vegyenek részt az új Európa megteremtésében.²⁰

Nem pihent sokat, hiszen augusztusban már az Európa Tanács első ülésén vett részt Strasbourgban, ahol ráadásul – az európaiságot hangsúlyozandó – franciául köszöntötte a közönséget, MacMillan szerint önmagához képest egész jó franciasággal.²¹

„Figyelem, franciául beszélek!

Azért gyűltünk össze ebben a háború nyomait még mindig magán viselő ősi városban, hogy gyűlésünkkel megvessük a majdani Európa Parlament alapjait. Az első lépést megtettük, és az első lépés a legfontosabb...²²

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid. 885.

²¹ Ibid.

²² Churchill W. S. 2003. *Never Give In! The Best of Winston Churchill's Speeches* (selected by his grandson), Pimlico (fordítás L. L.)

Ebben nyilvánvalóan semmit sem tévedett. A megfeszített munka azonban nem múlt el nyomtalanul, az ősz során kisebb agyvérzést kapott. Részben ezért, részben a védelmi politikát érintő kedvezőtlen fejlemények hatására alábbhagyott az európai egyesítés lendülete. Úgy gondolkodott, hogy a védtelen Nagy-Britannia nem lehet segítségére a szintén védelemre szoruló Európának, ezért közös védelmi rendszert kell létrehozni, amelynek keretei között aztán kölcsönösen osztozhatnak a felmerülő feladatok megoldásában. Most lett különösen fontos, hogy Németország is az egyesülési folyamatok résztvevője legyen, hiszen meggyőződése volt, hogy tartós békét csak a francia-német megbékélés alapjaira építve lehet megvalósítani.

1950. augusztus 6-án Strasbourgba utazott és az Európa Tanács ülésén a felszólalásában indítványozta a közös európai hadsereg felállítását az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Görögország, Törökország, a Benelux Államok és a Skandináv Országok részvételével. A közös, nem nemzetek fölötti hadsereg felállítására tett indítványát a tanács elfogadta, ezzel azonban Churchill újra szembe találta magát a nemzeti önrendelkezés problematikájával. Magánemberként központi, olyan civil védelmi irányítás alatt álló, nemzeti hadseregszervezetekre gondolt, amelyek az együttműködő nemzeti kormányoknak van alárendelve. Meggyőződése volt, hogy a nemzeti elkötelezettség nélküli hadsereg nem képvisel ütőképes haderőt. A nyilvánosság előtt, saját koncepciója bemutatása helyett, szívesebben kritizálta mások elképzeléseit.

Később megpróbálta rábeszélni Truman elnököt, hogy Amerika azon az áron is garantálja Nyugat-Németország biztonságát, hogy csapatokat telepít Európába. Truman egyelőre kitérő választ adott.

Születésnapja alkalmából az alsóházban mondott beszédében a két világháborút követő időszak közötti különbségeket elemezte. Megállapította, hogy az első világháborút követően a győztesek lefegyverezték Németországot, ezért a kontinensen csupán egyetlen ütőképes hadsereg maradt, a francia. A második világháborúból az oroszok kerültek ki megerősödvé, és katonai potenciáljuk napról napra nő. A másik különbség az Amerikai Egyesült Államok szerepe. Az első világháború befejeztével Amerika visszavonult az európai hadszíntérről, és saját dolgaival foglalkozott. Most azonban – belátva a helyzet komolyságát – fokozatosan kezdi felismerni a demokrácia és a civilizáció védelmében, Európában betöltött szerepét.²³

Churchill európaisága egy pillanatig sem jelentette azt, hogy Nagy-Britannia amerikai és nemzetközösségi kapcsolatait hajlandó lett volna feláldozni a kontinens integrációjának az oltárán. Számára a kérdés ebben a formában fel sem merült. Amerika eleve eldöntötte a kérdést az integráció melletti feltétlen kiállásával. Nagy-Britannia vonakodása a csatlakozásban inkább hátráltató tényezőnek számított ebben a folyamatban. Churchill ugyanakkor az európai egyesülés meghatározó híveiként számon tartott politikusokkal is kiváló kapcsolatokat ápolt, akik teljes mértékben egyetértettek vele abban, hogy az amerikaiak szerepe felbecsülhetetlen értékű a kontinens felvirágoztatásának érdekében. Jean Monnet igen nagy jelentőséget tulajdonított az amerikai szövetség ápolásának. Paul-Henri Spaak, aki felejtethetetlen érdemeket szerzett az Európa Értekezlet első elnökeként és a Római Szerződések szövegének egyik megalkotójaként, a NATO főtitkára szerepét is betöltötte. A „kis-

²³ Gilbert, M. 2000. *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico. 885.

európai” Konrad Adenauer annak ellenére, hogy a Karoling tartományban született, és úgy gondolta, hogy a világon a legnagyobb esemény 800-ban, Nagy Károlynak a Frank Birodalom császáranak a koronázása volt Aachen-ben, tisztán látta, hogy Nyugat-Németország újjáépítése kizárólag Amerika segítségének köszönhető, ezért igen nagy tisztelettel és hálával adózott Eisenhower amerikai elnöknek és külügyminiszterének, Dulles-nek.

Churchill leginkább a Brit Nemzetközösséghez fűződő kapcsolatai miatt különbözik a kontinens európai integráció mellett magukat elkötelező politikusaitól. A tradíciók, a gazdasági érdekek és a múlt mítosza miatt sem képzelhető el számára a nemzetközösség országaival meglévő szoros kapcsolatok lazítása. A kérdés számára fel sem merül, hiszen az európai integráció egy dolog, az amerikai és a nemzetközösségi kapcsolatok pedig egy másik. Nagy-Britannia Európa része, így az integrációban való részvétele is megkérdőjelezhetetlen. Mivel Amerika is az integrációt szorgalmazza, a brit részvétel az amerikai kapcsolatoknak is csak javára szolgálhat.

Nem tudhatjuk, mi történhetett volna, ha Churchill politikailag aktív tud maradni egészen a hatvanas évekig. Tagadhatatlan azonban, hogy az 1945-50 közötti időszakban a kontinens országainak egyesüléséért teljes hittel és erőbedobással tett erőfeszítéseket. Szavai – és tettei – hatására a világháborúban kivérzett kontinens polgárai hitet meríthettek, hogy a romokból van felépülés, a kortárs politikusok pedig példát kaphattak arra nézve, hogy a nagyszerű, az emberiséget előreivő célokat először meg kell álmodni, majd az álmokat kitarással, szorgalommal és nem utolsó sorban személyes áldozatvállalással végre kell hajtani. Churchill látnoki képességeivel és kitaró állhatatosságával katalizátor szerepet töltött be a kontinens országainak integrációs folyamatában.

Irodalom

- Fontaine, P. 1998. *Europe in 10 Points*, published in the European Documentation Series in Luxembourg.
- Gilbert, M. 2000. *CHURCHILL A Life*. London: Pimlico.
- Saturday Evening Post*, 15 February, 1930.
- Halmosy (szerk.) 2001. Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest, 1985. 66. In: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949)*. Mezei Géza (szerk.), Új Mandátum Kiadó. 416-419.
- Churchill W. S. 2003. *Never Give In! The Best of Winston Churchill's Speeches* (selected by his grandson) London: Pimlico.